

ปัจฉิมบท ตอนที่ ๓

สุธีร์ ทุมทอง

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๐

หลักทั่วไป

อิมสฺมี สติ อิทํ โหติ,
อิมสฺสุปปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ,
อิมสฺมี อสติ อิทํ น โหติ,
อิมสฺส นโรธา อิทํ นโรชฺฌติ.

(สํ.นํ. ๑๖/๒๑ ทสพลสูตร)

หลักแจกแจงขยายความ

อวิชชาปัจจัย สงขาร, สงขารปัจจัย วิญญาณ,
วิญญาณปัจจัย นามรูป, นามรูปปัจจัย สฬายตน์,
สฬายตน์ปัจจัย ผสฺโส, ผสฺสปปัจจัย เวทนา,
เวทนาปัจจัย ตณฺหา, ตณฺหาปัจจัย อุปาทานํ,
อุปาทานปัจจัย ภโว, ภวปัจจัยชาติ,
ชาติปัจจัย ชรามรณํ โสภปริเทวทุกขโทมนสฺสุปายาสา สมภวานฺติ,
เอวเมตสฺส เภวลสฺส **ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ**

(สํ.นํ. ๑๖/๒๑ ทสพลสูตร)

หลักแจกแจงขยายความ

อวิชชาเย เตวว อเสสวिरาคานิโรธา สงฺขารนิโรโธ,
สงฺขารนิโรธา วิญญานนิโรโธ, วิญญานนิโรธา นามรูปนิโรโธ,
นามรูปนิโรธา สฬายตฺตนนิโรโธ, สฬายตฺตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ,
ผสฺสนิโรธา เวทฺธานิโรโธ, เวทฺธานิโรธา ตณฺหานิโรโธ,
ตณฺหานิโรธา อูปาทานนิโรโธ, อูปาทานนิโรธา ภาวนิโรโธ,
ภาวนิโรธา ชาตฺตินิโรโธ, ชาตฺตินิโรธา ชรามรณํ
โสภกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นีรุชฺฌนฺตํ;
เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหติ.

(สํ.นํ. ๑๖/๒๑ ทสพลสูตร)

ประเด็นการบรรยาย

๑. ความสำคัญของปฏิเสธสมุปปาต
๒. สิ่งที่ควรทราบเกี่ยวกับปฏิเสธสมุปปาต
๓. ปฏิเสธสมุปปาตที่เกี่ยวกับกระบวนการปฏิบัติธรรม
๔. แจกแจงขยายความหลักปฏิเสธสมุปปาต
 - ๔.๑ แบบทั่วไป
 - ๔.๒ แบบคร่อม ๓ ชาติ
 - ๔.๓ แบบชาติปัจจุบัน
 - ๔.๔ แบบ ๑ ขณะจิต
 - ๔.๕ แบบระบุดำนาจปัจจัย

๑. ความสำคัญของปฏิจจสมุปบาท

- ๑.๑ เป็นความจริงที่ไม่ขึ้นกับการอุปัติของพระศาสดา
- ๑.๒ เป็นธรรมลึกซึ้งเหนือตรรกะ
- ๑.๓ เป็นธรรมที่พระโพธิสัตว์พิจารณาก่อนตรัสรู้
- ๑.๔ เป็นธรรมเทศนาสายกลาง
- ๑.๕ เป็นอริยญาณธรรม
- ๑.๖ เห็นปฏิจจสมุปบาทชื่อว่าเห็นธรรม
- ๑.๗ รู้ปฏิจจสมุปบาทเป็นสัมมาทิฐิ
- ๑.๘ รู้ปฏิจจสมุปบาทได้ชื่อว่าเป็นสมณะแท้
- ๑.๙ รู้ธรรมะนี้แล้วหมดความสงสัยในขันธอดีตเป็นต้น
- ๑.๑๐ ไม่รู้ธรรมนี้ไม่อาจพ้นอบาย

๒. สิ่งที่ควรทราบเกี่ยวกับปัจจุสมุปบาท

- ๒.๑ อริยสัจที่ใครๆ คัดค้านไม่ได้
- ๒.๒ ทุกอาการเป็นอริยสัจและมีข้อปฏิบัติเป็นอริยมรรค
- ๒.๓ ไม่มีเหตุต้นต่อแรกสุด
- ๒.๔ ปฏิเสธความมีตัวตน
- ๒.๕ ที่มาแห่งความหลากหลาย
- ๒.๖ ปัจจยាកารในจิตใจและปัญหาสังคม

ประเด็นการบรรยาย

๑. ความสำคัญของพหุวัฒนธรรม
๒. สิ่งที่เราควรทราบเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรม
๓. พหุวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการปฏิบัติธรรม
๔. แลกเปลี่ยนความเข้าใจพหุวัฒนธรรม
 - ๔.๑ แบบทั่วไป
 - ๔.๒ แบบครอบคลุม ๓ ชนชาติ
 - ๔.๓ แบบชาติปัจจุบัน
 - ๔.๔ แบบ ๑ ชนชาติ
 - ๔.๕ แบบระบุอำนาจปัจจัย

๓.๑ เพราะทุกข์จึงมีศรัทธา

อิติ โข ภิกขเว อวิชชูปนิสา สงขารา, สงขารูปนิสํ วิญญาณํ,
วิญญาณูปนิสํ นามรูปํ, นามรูปูปนิสํ สฬายตนํ,
สฬายตनुปนินโส ผสฺโส, ผสฺสุปนนิสา เวทนา,
เวทनुปนนิสา ตณฺหา, ตณฺหูปนิสํ อุปาทานํ,
อุปาทานูปนิโส ภโว, ภวูปนิสา ชาตี,
ชาตูปนิสํ ทุกฺขํ, ทุกฺขูปนิสา สทฺธา,
(สํ.นိ. ๑๖/๒๓ อุปนิสสุตฺร)

๓.๑ เพราะทุกข์จึงมีศรัทธา

ชาตูปนิสํ ทุกขํ, ทุกขูปนิสา สหฺธา,
สหฺธูปนิสํ ปามุขขํ, ปามุขขูปนิสา ปีติ,
ปีตูปนิสา ปสฺสทฺธิ, ปสฺสทฺธูปนิสํ สุขํ,
สุขูปนิโส สมฺมาธิ, สมฺมาธูปนิสํ ยถาภูตญาณทสฺสนํ,
ยถาภูตญาณทสฺสนูปนิสา นิพพิทา, นิพพิทูปนิโส วิราโค,
วิราคูปนิสา วิมุตฺติ, วิมุตฺตูปนิสํ ขเย ญาณํ.

(สํ.นิ. ๑๖/๒๓ อุนนิสสุตร)

๓.๒ วิชชาเกิดก็หมดปัญหา

อิธ ภิกขเว **อสุตฺตวา ปุณฺณชฺโช** อริยานํ อทสฺสาवी อริยธมฺมสฺส
อโกวิทฺโธ อริยธมฺเม อวินีโต, สปฺปฺริसानํ อทสฺสาवी สปฺปฺริสธมฺมสฺส
อโกวิทฺโธ สปฺปฺริสธมฺเม อวินีโต รุปํ อตฺตโต สมนุปสฺสตี,
รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมึ วา อตฺตานํ.
เวทนํ...สญฺญํ...สงฺขารํ...วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสตี,
วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ,
วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานํ.

(สํ.ข. ๑๗/๔๗ สมณูปัสสนาสูตฺร)

๓.๒ วิชาเกิดก็หมดปัญหา

อิติ อยญเจว สมนุสฺสนา “อสมิ”ติ จสฺส อธิคตํ โหติ,
“อสมิ”ติ โข ปน ภิกฺขเว อวิคเต ปญฺจนํ อินฺทริยานํ อวกฺกนฺติ โหติ
จกฺขุณฺทริยสฺส โสตินฺทริยสฺส ฆานินฺทริยสฺส ชิวฺхинฺทริยสฺส กายินฺทริยสฺส.
อตฺถิ ภิกฺขเว มโน, อตฺถิ ธมฺมา, อตฺถิ อวิชฺชาธาตุ.

อวิชฺชาสมผฺสเซน ภิกฺขเว เวทยิตฺเตน ผุฏฺฐสฺส อสฺสุตวโต ปุณฺณชนสฺส
“อสมิ”ติปิสฺส โหติ, “อยมหมสมิ”ติปิสฺส โหติ, “ภวิสฺสนํ”ติปิสฺส โหติ,
“น ภวิสฺสนํ”ติปิสฺส โหติ, “รูปิ ภวิสฺสนํ”ติปิสฺส โหติ,
“อรูปี ภวิสฺสนํ”ติปิสฺส โหติ, “สญฺญิ ภวิสฺสนํ”ติปิสฺส โหติ,
“อสญฺญิ ภวิสฺสนํ”ติปิสฺส โหติ, “เนวสญฺญินาสญฺญิ ภวิสฺสนํ”ติปิสฺส โหติ.

(สํ.ข. ๑๗/๔๗ สมนุสฺสนาสูตฺร)

๓.๒ วิชาเกิดก็หมดปัญหา

ติฏฺฐนฺติ โข ภิกฺขเว ตตฺถเภา ปณฺจินฺทริยานิ,
อเถตฺถ **สุตฺวโต อริยสาวกสฺส อวิชา ปหฺยติ, วิชา อุปฺปชฺชติ,**
ตสฺส อวิชาวิราคา วิชฺชุปปาทา “อสมิ”ติปิสฺส น โหติ,
“อยมหมสมิ”ติปิสฺส น โหติ, “ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหติ,
“น ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหติ, “รูปิ ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหติ,
“อรูปี ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหติ, “สณฺณิ ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหติ,
“อสณฺณิ ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหติ,
“เนวสณฺณินาสณฺณิ ภวิสฺสน”ติปิสฺส น โหตีติ.

(สํ.ข. ๑๗/๔๗ สมณูปัสสนาสูตฺร)

๓.๓ เกิดตัณหาที่ยังดับทุกข์ได้

จกขุณฺณจ ปฏิจฺจจ รุเป จ อุปฺปชฺชติ จกขุวิณฺณานํ,
ติณฺณํ สงฺกตํ ผสฺสํ, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา.
ตสฺสาเยว ตณฺหาเยว อเสสวिरาคานิโรธา อุปาทานานิโรธา,
อุปาทานานิโรธา ภวานิโรธา, ภวานิโรธา ชาตานิโรธา,
ชาตานิโรธา ชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นිරุชฺฌนฺติ;
เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรธา โหติ.

(สํ.น. ๑๖/๔๓ ทุกขสูตร)

๓.๔ มีเวทนาโดยไม่ต้องมีตัณหา

จกขุณฺณจ โข ภิกขเว ปฏิจฺจ รูปे จ อุปฺปชฺชติ จกขุวิณฺณานํ,
ติณฺณํ สงฺคติ ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ
สุขํ वा ทุกขํ वा อทุกขมสุขํ वा.

โส สุขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมานो นาภินนฺหติ นาภिवทติ
นาชฺโณมสาย ติฏฺฐติ, ตสฺส **ราคานุสโย** นานุเสติ.

(ม.อ. ๑๔/๔๒๖ ฉฉกกสูตร)

๓.๔ มีเวทนาโดยไม่ต้องมีตัณหา

ทุกข์ขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน น โสจติ น กิลมตี
น ปริเทวติ น อุตฺตาทิ กนฺทติ น สมฺโมหํ อาปชฺชติ,
ตสฺส **ปฏฺิฆานุสโย** นานุเสตี.

อทุกข์ขมสุขขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน ตสฺสา เวทนาย
สมุทยญฺจ อตฺถงฺกมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ
ยถาภูตํ ปชานาติ, ตสฺส **อวิชฺขานุสโย** นานุเสตี.

(ม.อ. ๑๔/๔๒๖ ฉนฺทกกสูตร)

๓.๔ มีเวทนาโดยไม่ต้องมีตัณหา

โส จกขุณา รูปํ ทิสฺวา ปิยรูปเป รูปเป น สารชฺชติ,
อปปิยรูปเป รูปเป น พยาปชฺชติ, ... ตสฺส ตํ เวทนํ
อนภินนฺทโต อนภิวทโต อนชฺโณสาย ติฏฺฐโต
ยา เวทนาสุ นนฺทิ, सा निरुชฺฌติ,
ตสฺส นนฺทินิโรธา อุปาทานนิโรโธ,
उपादाननिरोधा ภवनिरोโธ, ...

เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหติ.

(ม.มฺ. ๑๒/๔๑๔ มหาตัณหาสังขยสูตร)

๓.๕ อาหารของวิชาและวิมุตติ

วิชาวิมุตติมปหิ ภิกฺขเว สาหาริ วทามิ โน อนาหาริ,
โก จาหาโร วิชาวิมุตติยา สत्ต โพชฌงฺกาติสฺส วจนียฺย,..
จตฺตาโร สติปญฺจานา ... ตีณิ สุจฺริตานิ ...อินฺทฺริยสํวโร...
สติสมฺปชจณํ ... โยนีโส มนสิกาโร ... สทฺธา ...
สทฺธมฺมสฺสวณํ ... สปปุริสสํเสโว ...

(อ.ทสก. ๒๔/๖๑ อวิชาสูตร)

๓.๖ เหตุของวิมุตติญาณทัสสนะ

สติสมปชฌณเณ ภิกขเว สติ สติสมปชฌณสมปन्नสฺส
อุปนิสสมปन्नํ โหติ หิโรตตปปํ
หิโรตตปปเป สติ หิโรตตปปสมปन्नสฺส
อุปนิสสมปन्नโน โหติ อินุทริยสํวโร ... สီลํ ...
สมมาสมาธิ ... ยถาภูตญาณทสฺสนํ ... นิพพิทาวีราโค
นิพพิทาวีราเค สติ นิพพิทาวีราคสมปन्नสฺส
อุปนิสสมปन्नํ โหติ **วิมุตติญาณทสฺสนํ.**

(อ.อรรถก. ๒๓/๘๑ สติสัมปชัญญสูตร)

๓.๗ กุศลศีลทำอรรถัตต์ให้สมบูรณ์

อิติ โข อานนท กุสลานิ สีลานิ อวิปปฏิสารถถานิ
อวิปปฏิสارانิสฺसानิ, อวิปปฏิสาโร ปามุชชตฺโถ
ปามุชชานิสฺโส, ปามุชฺชํ ปิตตํ ปิตานิสฺสํ,
ปีติ ปสฺสทฺธตฺถา ปสฺสทฺธานิสฺสา,
ปสฺสทฺธิ สุขตฺถา สุขานิสฺสา, สุขํ สมารตํ สมารธานิสฺสํ,
สมาธิ ยถาภูตญาณทสฺสนตฺโถ ยถาภูตญาณทสฺสนานิสฺโส,
(อ.ทสก. ๒๔/๑ กัมมัตถียสูตร)

๓.๗ กุศลศีลทำอรหัตต์ให้สมบูรณ์

ยถาภูตญาณทสฺสนํ นิพพิทาวีราคตํ นิพพิทาวีราคานิสํ,
นิพพิทาวีราโค วิมุตติญาณทสฺสนตฺถ วิมุตติญาณทสฺสนานิสํโส,
อิติ โข อานนฺท กุสลานิ สीलานิ

อนุปฺพเพน อรหตฺตาย ปุเรนฺติ.

(อ.ทสก. ๒๔/๑ กัมมัตถียสูตร)

๓.๘ ธรรมไหลไปสู่ธรรมโดยไม่ต้องมีเจตนา

สีลวโตะ ภิกขเว สีลสมปนฺนสฺส น เจตนาย กรณียํ
อวิปปฏิสาโร เม อุปฺปชฺชตุติ ฌมฺมตา เอสา ภิกขเว
ยํ สีลวโตะ สีลสมปนฺนสฺส อวิปปฏิสาโร อุปฺปชฺชติ,
อวิปปฏิสาริสฺส ภิกขเว น เจตนาย กรณียํ
ปามุชฺชํ เม อุปฺปชฺชตุติ ฌมฺมตา เอสา ภิกขเว
ยํ อวิปปฏิสาริสฺส ปามุชฺชํ อุปฺปชฺชติ,
(อ.ทสก. ๒๔/๒ เจตนากรณียสูตร)

๓.๘ ธรรมไหลไปสู่ธรรมโดยไม่ต้องมีเจตนา

ปมุติตสฺส ภิกฺขเว น เจตนาย กรณียํ

“**ปีติ** เม อุปฺปชฺชตุ”ติ, ฌมฺมตา เอสา ภิกฺขเว
ยํ ปมุติตสฺส ปีติ อุปฺปชฺชติ.

ปีติมนสฺส ภิกฺขเว น เจตนาย กรณียํ

“**กาโย** เม ปสฺสมภตุ”ติ, ฌมฺมตา เอสา ภิกฺขเว
ยํ ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมภติ.

(อ.ทสก. ๒๔/๒ เจตนากรณียสูตร)

๓.๘ ธรรมไหลไปสู่ธรรมโดยไม่ต้องมีเจตนา

ปสฺสทฺธกายสฺส ภิกฺขเว น เจตนาเย ภาณียํ

“สุขํ เวทียามิ”ติ, ฌมฺมตา เอสา ภิกฺขเว

ยํ ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวทียติ,

สุขีโน ภิกฺขเว น เจตนาเย ภาณียํ

“จิตฺตํ เม สมาธิยตุ”ติ, ฌมฺมตา เอสา ภิกฺขเว

ยํ สุขีโน จิตฺตํ สมาธิยติ.

(อ.ทสก. ๒๔/๒ เจตนาภาณียสูตร)

๓.๘ ธรรมไหลไปสู่ธรรมโดยไม่ต้องมีเจตนา

สสมาहितสฺส ภิกฺขเว น เจตนาย กรณียํ
ยถาภูตํ ชานามิ ปสฺสามีติ ฌมฺมตา เอสา ภิกฺขเว
ยํ สสมาหิตโต ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสตี,
ยถาภูตํ ภิกฺขเว ชานโต ปสฺสโต น เจตนาย กรณียํ
นิพฺพิณฺฑามิ วิรชฺชามีติ ฌมฺมตา เอสา ภิกฺขเว
ยํ ยถาภูตํ ชานํ ปสฺสํ นิพฺพิณฺฑติ วิรชฺชติ,

(อ.ทสก. ๒๔/๒ เจตนาสูตร)

๓.๘ ธรรมไหลไปสู่ธรรมโดยไม่ต้องมีเจตนา

นิพพินฺนสฺส ภิกฺขเว วิรตฺตสฺส น เจตนา ย กรณียํ
“**วิมุตฺติญาณทสฺสนํ** สจฺฉิกโรมี”ติ, ฌมฺมตา เอสา ภิกฺขเว
ยํ นิพพินฺโน วิรตฺโต วิมุตฺติญาณทสฺสนํ สจฺฉิกโรติ.
อิติ โข ภิกฺขเว นิพพิทาวิราโค วิมุตฺติญาณทสฺสนตฺถ
วิมุตฺติญาณทสฺสนานิสฺสํ,
กุสลานิ สीलานิ อวิปฺปฏฺฐิสารตฺถานิ อวิปฺปฏฺฐิสารานิสฺसानิ.
อิติ โข ภิกฺขเว ฌมฺมา ฌมฺเม อภิสนฺทนฺติ
ฌมฺมา ฌมฺเม ปริปุเรนฺติ อปารา ปาริ คมนาย.
(อ.ทสก. ๒๔/๒ เจตนากรณียสูตร)

๓.๙ การกระทำตามลำดับ

นาฬิ ภิภขเว อาทิกเณว อณฺญารารณํ วทามิ.

อปิจ ภิภขเว อนฺนุพุพฺพสิกฺขา อนฺนุพุพฺพกิริยา อนฺนุพุพฺพปฏฺฐิปทา

อณฺญารารณา โหติ. กถณฺจ ภิภขเว อนฺนุพุพฺพสิกฺขา

อนฺนุพุพฺพกิริยา อนฺนุพุพฺพปฏฺฐิปทา อณฺญารารณา โหติ.

อิธ ภิภขเว **สหฺธราชาโต** อุปสงฺกมฺติ, อุปสงฺกมฺนฺโต ปยิริปาสติ,

ปยิริปาสนฺโต โสตํ โอทหฺติ, โออฺหิตโสโต ฐมฺมํ สฺสุณาติ,

สฺสุตฺวา ฐมฺมํ ฐาเรติ, ฐตํ ฐมฺมานํ อตฺถํ อุปฺปริกฺขติ,

(ม.ม. ๑๓/๑๘๓ กิฏฺฐาคิริสฺสูตร)

๓.๙ การกระทำตามลำดับ

อตถัม อูปปริกขโต ธมฺมา นิชฺฌมานํ ขมนฺติ,
ธมฺมนิชฺฌมานกฺขณฺติยา สติ ฉนฺโท ชายติ,
ฉนฺทชาโต อุตฺสหติ, อุตฺสาเหตฺวา ตฺลลติ,
ตฺลลยิตฺวา ปทหติ,
ปทิตฺโต สมนโน กายเณ เจว ปรมํ สจฺจํ สจฺจิกโรติ,
ปณฺญาย จ นํ อตีวิชฺฌ ปสฺสติ.

(ม.ม. ๑๓/๑๘๓ กิฎ्ฐาคีรียสูตร)

๓.๑๐ ที่สุดแห่งทุกข์

นิสสิตสฺส จลิตํ, อนิสสิตสฺส จลิตํ นตฺถิ,
จลิตเต อสตี ปสฺสทฺธิ, ปสฺสทฺธิยา สตี นตี น โหติ,
นตฺติยา อสตี อาคตฺติคตฺติ น โหติ,
อาคตฺติคตฺติยา อสตี จุตฺตูปปาโต น โหติ,
จุตฺตูปปาเต อสตี เนวિธ น หุรํ น อุภยมนฺตเรณ.
เอเสวนโต ทุกฺขสฺส.

(ขุ.อุ. ๒๕/๗๔ จตุตถนิพพานปฏิสังยุตตสูตร)

๓. ปฏิจจสมุปบาทที่เกี่ยวกับกระบวนการปฏิบัติธรรม

- ๓.๑ เพราะทุกข์จึงมีศรัทธา
- ๓.๒ วิชชาเกิดก็หมดปัญหา
- ๓.๓ เกิดตัณหา ก็ยังดับทุกข์ได้
- ๓.๔ มีเวทนาโดยไม่ต้องมีตัณหา
- ๓.๕ อาหารของวิชชาและวิมุตติ
- ๓.๖ เหตุของวิมุตติญาณทัสสนะ
- ๓.๗ กุศลศีลทำอรหัตต์ให้สมบูรณ์
- ๓.๘ ธรรมไหลไปสู่ธรรมโดยไม่ต้องมีเจตนา
- ๓.๙ การกระทำตามลำดับ
- ๓.๑๐ ที่สุดแห่งทุกข์

สวัสดีครับ